

Термін «закон» з наукової точки зору тлумачимо як внутрішня необхідність, яка належить природним явищам реального світу, тенденція зміни руху, розвитку. Закон визначає загальні етапи та форми процесу становлення.

Згадаємо про те, що ми говорили вище. Йде мова про термін «світ» (виходячи з його етимологічного аналізу), який тлумачиться як «дно» (галл. *dubnus* – глибокий світ), а Космос (з англосаксонської мови) як «глибоке творіння» (за значенням близьке до російського слова безодня). Отже, в іншій системі координат мислення світ знаходиться в глибинах Божественного буття, може тлумачитись як безодня, мислиться у координатах простору низового світу. В латині слово *mundus* значить «яма», «жертвна яма», як «вхід у підземний світ». У західноєвропейському ареалі – це світ (Космос) [3].

Таким чином, виходячи з цих визначень лінгвістами концепту «світ» та «закон», ми обґрунтовуємо нашу тезу про можливість інтерпретації земного світу (людей) як певного виміру у Всесвіті, де здійснюється, з одного боку, рішення Суду (небесного). В ньому все людство відбуває покарання, він усвідомлюється як низовий світ, з одного боку. Ми зараз не торкаємось уявлень в історії релігійної думки про обраних, святих, або аватар. З іншого боку, світ земний ми експлікуємо як вимір, який «дає» шанс на Спасіння (простір, де здійснюється «обробка, обтісування»).

Засадничі концепти нашого дослідження (світ, смерть, кінець, вічність, суд), які ми проаналізували та будемо розкривати у контексті ідеї Долі, зникаються у смислового відношенні на ідеї кола (циклів) у межах Всесвітнього буття. На концептуальному рівні ця ідея стає домінуючою.

Список використаних джерел

1. Новый словарь иностранных слов. – Мн.: Современный литератор, 2006. – 1088 с.
2. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. В 2 т. / П. Я. Черных – М.: Рус. яз., 2002. – Т.2: А Панцирь – ЯЩУР. – 560 с.
3. Константы мировой культуры. Алфавиты и алфавитные тексты в периоды двоеверия / [Ю. С. Степанов, С. Г. Прокурин]. – М.: Наука, 1993. – 158 с.
4. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
5. Шюре Э. Великие посвященные и Очерк эзотеризма религий / Эдуард Шюре; [пер. с франц. Е. Писаревой]. – М.: Совместное советско-канадское предприятие; СП. «Книга-Принтшоп», 1990. – 419 с.
6. Бадж Е. А. Путешествие души в царстве мертвых. Египетская книга мертвых / Е. А. Бадж; [пер. с англ.]. – М.: Золотой век, 1995. – 436 с.

References

1. Novyy slovar' inostrannykh slov. – Mн.: Sovremennyy literator, 2006. – 1088 s.
2. Chernykh P. Ya. Istoriko-etimologicheskyy slovar' sovremennogo russkogo yazyka. V 2 t. / P. Ya. Chernykh – M.: Rus. yaz., 2002. – T.2: A Pansir' – YASHCHUR. – 560 s.
3. Konstanty mirovoy kul'tury. Alfavitnyye i alfavitnyye teksty v periody dvoeveriya / [Yu. S. Stepanov, S. G. Proskurin]. – M.: Nauka, 1993. – 158 s.
4. Stepanov Yu. S. Konstanty: slovar' russkoy kul'tury / Yu. S. Stepanov. – M.: Akademicheskyy proyekt, 2001. – 990 s.
5. Shyure E. Velikiye posvyashchennyye i Ocherk ezoterizma religiy / Eduard Shyure; [per. s frants. Ye. Pisarevoy]. – M.: Sovmestnoye sovetско-kanadskoye predpriyatiye; SP. «Kniga-Printshop», 1990. – 419 s.

6. Badzh Ye. A. Puteshestviye dushi v tsarstve mortvykh. Yegipetskaya kniga mortvykh / Ye. A. Badzh; [per s angl.]. – M.: Zolotoy vek, 1995. – 436 s.

Bredun I. V., PhD, associate professor, Kharkiv National University of Construction and Architecture (Ukraine, Kharkiv), polk@i.ua

Kompaniets L. V., Doctor of philosophical sciences, associate professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine, Kharkiv), polk@i.ua

Eschatology of Fate: the idea of a circle

The article analyzes the semantic space of the theme of the eschatology of Destiny. The authors study the problem of its interpretation in religious and secular literature. Researchers turn to a number of existing definitions of basic research concepts, highlight existing approaches in the disclosure of the topic of work, and justify the research strategy in its comprehension. In this work, the authors present the idea of the circle as a matrix of eschatological systems, cultivate an unconventional approach to understanding eschatological problems.

Keywords: eschatology, Fate, interpretation, concept, circle, individual, World, matrix.

* * *

УДК 28(477–25)«18/19»:2–774

Брильов Д. В.,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології, Національний
педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), dbrilyov@gmail.com

Київська мусульманська громада в дорадянські часи (друга половина XIX – початок XX ст.)

Досліджується виникнення та розвиток мусульманської спільноти в м. Києві в дорадянські часи (друга половина XIX – початок XX ст.). Показано, що внаслідок економічних факторів в другій половині XIX ст. відбувається трудова міграція волго-уральських татар-мусульман в Україну, що призводить до утворення мусульманських громад в промислових центрах, зокрема Києві. Виявлено, що значного збільшення мусульманська спільнота зазнала наприкінці XIX ст. внаслідок розташування у Київському військовому окрузі татаро-башкірських частин. Показано, що мусульмани Києва мали свою молитовню та організаційно входили до складу Таврійського магометанського духовного правління. З'ясовано, що напередодні Першої світової війни кількість та впливовість київських мусульман дозволила їм отримати дозвіл на будівництво соборної мечеті, однак початок війни та революційні події завадили мусульманам Києва реалізувати ці плани.

Ключові слова: Іслам в Україні, мусульмани Києва, Російська імперія, Таврійське магометанське духовне правління.

Питання присутності мусульманських спільнот на території сучасної України є вкрай цікавим, але водночас – слабо вивченим. За виключенням кримських татар, які вважаються найбільш чисельною мусульманською спільнотою України, і чия історія та релігійні переконання неодноразово ставали предметом наукового інтереса дослідників, історія, організаційні форми та релігійна практика інших мусульманських меншин України представляє собою «білу пляму» українського ісламознавства. Поодинокі релігієзнавчі розвідки українських дослідників присвячені волінським татарам, азербайджанцям, туркам-месхетинцям та поволзьким татарам¹. Але в цілому мусульманська присутність в Україні (за межами Криму) в новітній період потребує

¹ Слід виокремити оглядову статтю з проблеми мусульманських меншин в Україні О. Бубенка [Бубенок О. Б. Мусульманське населення на теренах сучасної України: особливості формування етнічного складу // Східний світ. – 2006. – №1. – С.25–48].

досліджень, які б дозволили висвітлити роль та місце мусульманських меншин в історії та культурі України.

Дане дослідження частково спрямовано на вирішення цього завдання, та присвячене мусульманській громаді м. Києва в дорадянський період кінця XIX – початку XX стоїть. В своїй роботі я спираюсь на архівні матеріали, деякі з яких вперше вводжу в науковий обіг, згадки членів мусульманської громади м. Києва та дослідження із згаданої тематики, серед яких можна виокремити роботу Наталії та Ірини Рандюк, присвячену мусульманам Києва [14], та дослідження патріарха українського ісламознавства Миколи Кириушко [9].

Казати про мусульманську громаду як релігійну спільноту, поєднану спільним виконанням релігійних обов'язків, в Києві ми можемо вже з 60-х років XIX ст., коли з'явилася можливість проводити колективні п'ятничні молитви (*джума-намаз*). Поява молитовного приміщення для мусульман в ті часи була пов'язана з поселенням в Києві імама Шаміля. Цей герой Кавказької війни, який тривалий час очолював антиімперське повстання народів Кавказу, суфійський національно-визвольний рух *мурідизм* та був правителем (*імамом*) Північно-Кавказького Імамату – але був взятий на почесних умовах в полон в 1859 р. та поселений в Калузі. Згодом, враховуючи погіршення стану здоров'я Шаміля, та його постійні прохання надати можливість здійснити паломництво (*хадж*) до Мекки, Олександр II дозволив тому переїхати до Києва. З одного боку, тут були кращі кліматичні умови для немолодого вже імама Шаміля, а з іншого – Київ був ближче розташований до Одеси, яка була основним портом Російської імперії, через який мусульмани-паломники з європейської частини імперії прямували в хадж.

На початку грудня 1868 р. Шаміль разом з родиною прибув до Києва. Піклування над Шамілем було доручено військовому коменданту міста генерал-лейтенанту Новицькому. Мілютін направив йому і секретну інструкцію «Про порядок нагляду за Шамілем», яку 8 жовтня затвердив сам Олександр II. Шамілю та його оточенню для проживання був наданий будинок офіцерши Масаловой (за іншею версією – садиба князів Урусових)¹, який обрав син Шаміля – Газі-Магомед, який приїхав раніше [11, с. 22–23].

Саме в цьому будинку протягом близько двох років, поки Шаміль перебував у Києві, за згадками очевидців по п'ятницях відбувались колективні молитви київських мусульман, серед яких переважали поволзькі татари: «І осторонь стали діди. Вони пам'ятають давні часи, коли малими дітьми приїхали сюди і це вони склали традиції та побут шурумбурумства [торгівля старими речами – Д. Б.]. Осторонь стали, але не вороже. Їх не багато. Ще ходять за «старими речами» не більше десятка татар і з того десятка дідів душ п'ять. Найстарший Рахімджан. Йому 82 роки. Він пам'ятає Київ невеличким містом. Він бачив полоненого кавказького героя Шаміля в Києві й разом з ним молився в мечеті, що була в Липках, (на розі теперішніх вул. Революції і Кріпосного провулка)» [2, с. 30–31].

Шаміль, живучи в Києві, отримав дозвіл від царя здійснити хадж до Мекки. Взявши з собою двох дружин, трьох дочок, маленького шестирічного сина Магомета,

¹ Версію про садибу князів Урусових див.: [8, с. 358].

двох онучок, економку, кухарі і лакея, імам Шаміль виїхав з Києва 12 травня 1869 р. в Одесу, а звідти 17 травня за кордон. Після смерті імама Шаміля в березні 1871 р. до Києва повернувся його син Газі-Магомед, який з сімейством остаточно залишив місто 25 листопада 1871 р. [15, с. 542–543].

Але скільки всього мусульман мешкало в Києві, та ким вони були? Згідно статистичних звітів, в 1864 р. мусульман в Києві нараховувалося близько 20 осіб, в 1874 р. – 86 [7, с. 25], а в 1888 р. – вже близько 300 [5, с. 18]. При цьому більшість мусульманського населення мешкало на Подолі, а за етнічною ознакою належало до татар [7, с. 21].

Як зазначає М. Кириушко, інтенсивна міграція волго-уральських татар в Україну була спричинена розвитком промисловості в XIX ст. Від початку XIX ст. татари, що переїздили до Києва, оселялися тут у безпосередній близькості до ринків – Житнього і Лук'янівського, переважно на вулицях Воздвиженській, Лук'янівській, Олєговській. Після паводку на Подолі на початку XIX ст. міська влада переселила багатьох мешканців на Лук'янівку, де прокладалися нові вулиці. Татари оселялися переважно на цих нових вулицях – Татарській, Бердичівській, Печенізькій, Половецькій. Ці поселенці й склали фактично першу хвилю діаспори в Києві. У 40-х рр. XIX ст. на Лук'янівці за розпорядженням уряду було збудовано миловарний завод, який повинен був мати й парфумний цех. Для його облаштування в Казані та Нижнього Новгорода було привезено кваліфікованих спеціалістів з числа татар. Зокрема, в 1840 р. до Києва переселилося 40 родин сергачських татар (головним чином з двох сіл – Кочко-Пожарки та Шубино). Згодом інша частина татар за містом заснувала хутір Виноградар, де займалася культивуванням холодостійких сортів винограду [9, с. 376].

Кількість татар в Київській губернії різко зростає наприкінці XIX ст. у зв'язку з дислокацією в Київському військовому окрузі татаро-башкірських військових частин. Так, за даними Першого загального перепису населення Російської імперії у Київській губернії нараховувалося мусульман 2931 особа (2790 чоловіків та 141 жінка), в той час як в самому Києві – 1759 осіб (1690 чоловіків та 69 жінок) [13, с. 87]. При цьому найбільш чисельними (за фахом) групи мусульман розподілялися таким чином: 2203 – військовослужбовці (1321 татар, 882 башкір), 89 – роздрібна торгівля, 53 – переробка рослинної та тваринної поживної продукції, 51 – переробка сільськогосподарської продукції, 42 – прислуга та поденники, 21 – доходи з капіталів та нерухомості, 21 – полювання та рибальство, 20 – трактири і мебльовані кімнати, 14 – позбавлення волі. Окрім того, в Києві мешкав 1 імам із родиною та 1 особа при мечеті (скоріш за все – муедзін). Практично всі башкіри були представлені військовослужбовцями [13, с. 183].

Ще одну групу київських мусульман склали касимівські татари, які в Російській імперії зайняли досить специфічну нішу – утримувачів трактирів, вокзальних буфетів та ресторанів. Існують свідчення, що на багатьох вузлових станціях Південної і Південно-Західної залізниць, що покриває значну частину території України, касимовские татари утримували буфети. Так, у мемуарах К. Мостакаєва, який в ті часи викладав київським татарам татарську мову в якості приватного

вчителя, касимівські татари утримували буфети на вокзалі у Козятині та самому Києві [12, с. 130]. Про татар у Козятині можна знайти згадку і в «Ілюстрованому путівнику...» П. Андреева: «Коли ... заходиш у яскраво освітлену залу, наповнену метушливим натовпом пасажирів, серед яких мерехтять татарські обличчя буфетної прислуги, то мимохіть призупиняєш крок, дивляючись до характерної картини, яка б'є тут ключем життя, картини, рамами якої служить розкішне приміщення вокзалу» [1, с. 141].

Згідно з архівними даними, в лютому 1897 р. київські мусульмани подали прохання про заснування мусульманської молитовні (*мусаллі*) в будинку Калиновича (на Лук'янівці), дозвіл збиратися на п'ятничні молитви і про призначення Юніса Алімова імам-хатибом. За існуючою в ті часи практикою, київська влада звернулася до Київської духовної консисторії із запитом, чи не буде епархіальне керівництво проти цього: «Проживающие в г. Киев магометане возбудили ходатайство о разрешении им собираться по пятницам для молений в избранном ими доме Калиновича, находящемся на Глубочице, Лукьяновского полицейского г. Киева участка и об утверждении одного из них, Юниса Алимова, в звании Имама-Хатыпа, на что последовало уже согласие Таврического Магометанского Духовного Правления, удостоившаго Алимова означенного духовного звания. Предварительно разрешения означенного ходатайства, Губернское Правление, в виду 213 ст. т. XII Уст. Стр., имеет честь просить Духовную Консисторию, уведомить, не встретится ли со стороны Епархиального Начальства препятствий к учреждению в Киеве, в указанном выше доме, мусульманской молельни» [16, арк. 1–1зв].

Духовна консисторія зробила запит в поліцію стосовно кількості мусульман, що мешкають в Києві. Відповідно довідки поліції, на той момент в Києві налічувалося близько 500 мусульман, що, згідно з діючим законом, давало підстави для відкриття мусульманської молитовні [16, арк. 4зв]. 3 жовтня 1897 р. Лук'янівського провулку в будинку №5 Калиновича почала діяти мусульманська молитовня [16, арк. 8], яка підпорядковувалася Таврійському магометанському духовному правлінню. Це молитовні приміщення діяло до 30-х рр., коли було закрито в рамках антирелігійної компанії.

Але одна молитовня аж ніяк не задовольняла потребу київських мусульман, особливо на свята, коли в одному місці збиралися сотні мусульман. Тривалий час на свята мусульмани використовували зали Контрактового будинку на Подолі: «Мечеть. Уже її немає. Колись, щоп'ятниці, ледве вміщала під своєю низькою стелею перша кімната двоповерхового будинку на Мирній вулиці, ч. 4–а правовірних татар, що сходилися сюди помолитися Аллагові. А двічі на рік, на Рамазан в січні місяці, і на Курбан Байрам у квітні, такі не вміщала. І ці свята татари провадили в Контрактовому будинку» [2, с. 30].

Однак місця навіть в Контрактовому будинку ставало замало. Тому мусульмани Києва звернулися до міської влади за дозволом на будівництво повноцінної соборної мечеті. 29 жовтня 1913 р., на свято Ід аль-Адха (Курбан-байрам) київським губернатором М. Суковкіним був закладений камінь в фундамент мечеті по

вулиці Гоголівській¹. Крім самого губернатора, на церемонії закладки мечеті були присутні представник міськуправління С. Дубинський, ректор Київського університету Св. Володимира М. Цитович, директор держбанку Г. Афанасьєв [4], що вказує на важливу роль, яку мусульмани відігравали в житті Києва на той час. На жаль, початок Першої світової війни та революція, що послідувала за нею, не дали втілитися в життя планам київських мусульман отримати соборну мечеть.

Показово є присутність на церемонії ректора Київського університету Св. Володимира М. Цитовича. На початку ХХ ст. Київський університет стає одним з основних університетів Російської імперії, де навчалися студенти-мусульмани. Незважаючи на те, що у відсотковому відношенні чисельність студентів-мусульман в вишах Києва була невисокою порівняно з загальною кількістю студентів, вона перевищувала показники по Російській імперії в цілому. Так, в 1912 р. в Університеті Св. Володимира навчалося 42 студента-мусульманина² (0,85%), в середньому ж в російських університетах – 0,5% [14, с. 217].

У 1911 р., на тлі загального революційного підйому 1910–1914 рр., в Києві почалися процеси самоорганізації в середовищі студентів-мусульман, які навчалися в київських вузах (Університет Св. Володимира, Київський політехнічний інститут, Київський комерційний інститут і Київські вищі жіночі курси). За згадкою К. Мостакаєва, в Київському університеті навчалося 184 студента тільки з числа мусульман кавказького походження [12, с. 130].

Студентами-мусульманами університету Св. Володимира було ініційовано створення мусульманського земляцтва, а також спроба зареєструвати «Товариство взаємодопомоги». Київський губернатор відхилив прохання про реєстрацію (через відсутність в Статуті університету підстав для реєстрації), пославшись «Тимчасові правила про студентські організації і про структуру зборів в стінах вищих навчальних закладів» від 11 червня 1907 р., згідно з якими в приміщеннях вузів дозволялися збори тільки академічного характеру і поклавши відповідальність за дозвіл зборів і студентських організацій на керівництво навчального закладу. Вчена рада університету, не бажаючи брати на себе відповідальність, відмовила у затвердженні Статуту, після чого ректор університету порекомендував лідерам мусульманських студентів (Ш. Рустамбекову, Ф. Ордубадському і А. Талишинському) [10, с. 45] звернутися до Міністерства народної освіти. У вересні 1912 р. Ф. Ордубадський особисто передав до канцелярії Міністра народної освіти в Санкт-Петербурзі проект статуту, подальша доля документа невідома [17, арк. 677].

Однак, де-факто діяльність земляцтва в університеті тривала в формі каси взаємодопомоги, надаючи зібрану від бідних і нужденних студентів-мусульман матеріальну допомогу у вигляді грошей і безкоштовних

¹ Проект самої мечеті розробили архітектори А. Кобелев, член-кореспондент Петербурзького товариства архітекторів, хрещеник Олександра II, та А. Феокритов, відомий своїм прибутковим будинком по вул. В. Житомирській, 10.

² Варто зауважити, що вказані статистичні дані не враховують студентів медичинського факультету Університету Св. Володимира, де переважно й навчалися студенти-мусульмани.

підручників. При цьому серед інших студентських земляцтв, широко поширених серед київських студентів того часу, земляцтво студентів–мусульман займало особливе місце: «і своїм багатством (мало близько 10.000 крб.), і кількістю студентів (близько 70 членів), і своїм зовнішнім виглядом» [6, с. 6].

Таким чином, можна казати про те, що в другій половині XIX – напочатку XX століть в Києві утворилась досить чисельна мусульманська спільнота. Тривалий час ця спільнота складалася переважно з волгоуральських татар, які мігрували на територію сучасної України, зокрема в Київську губернію, переважно з економічних причин. Основною діяльністю київських татар–мусульман була роздрібна торгівля, миловарення, сільськогосподарська та переробна діяльність. Значного збільшення мусульманська спільнота зазнала наприкінці XIX ст. внаслідок розташування у Київському військовому окрузі татаро–башкірських частин. На початку XX ст. до мусульманської спільноти Києва долучились мусульмани кавказького походження, більшість яких навчалися в вишах Києва (переважно на юридичному та медичному факультетах). Мусульмани Києва мали свою молитовню (мусаллю), розташовану на Лук'яновці, імама–хатиба та організаційно входили до складу Таврійського магометанського духовного правління. Напередодні Першої світової війни кількість та впливовість київських мусульман дозволила їм отримати дозвіл на будівництво соборної мечеті неподалік від історичного центру Києва, однак початок війни та революційні події не дозволили цим планам втілитись в життя.

Список використаних джерел

1. Андреев П. Н. Иллюстрированный Путеводитель по Юго–Западным Казенным Железным Дорогам. – Киев: Типография С. В. Кульженко, 1898. – 596 с.
2. Бахтинський Ф. По старому Києву: Татарин // Глобус. – 1931. – №2. – С.30–31.
3. Бубенок О. Б. Мусульманське населення на теренах сучасної України: особливості формування етнічного складу // Східний світ. – 2006. – №1. – С.25–48.
4. Закладка магометанской мечети // Киевская мысль. – 30 октября 1913. – №300. – С.2.
5. Захарченко М. Киев: теперь и прежде. – К.: Паровое лито–типографическое заведение С. В. Кульженко, 1888.
6. Ибрагимов Г. Татар студентлары хәрәкәте тарихыннан кечкенә бер хатирә. – Казан: «Татарстан» матбагасы, 1922. – 42 б.
7. Киев и его предместья. – К.: Издательство Императорского университета Св. Владимира, 1875.
8. Киев. Энциклопедический справочник. – К.: Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1985. – 760 с.
9. Кирюшко М. І. Волзькі татари в Україні: пошук національної та релігійної ідентичності // Вісник Одеського національного університету. – Т.14. – Вип.13. Соціологія і політичні науки. – Одеса, 2009. – С.373–381.
10. Купчик О. Р., Дамиров А. У. Студенты–азербайджанцы города Киева в общественно–политической жизни Украины (1900–1917 гг.). – К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2013. – 160 с.
11. Мердер А. К. пребыванию Шамиля и его семейства в Киеве. – Киевская старина. – 1900. – №10. – С.22–23.
12. Мостакаев К. Галимжан Ибрагимов Киевта // Совет әдебияты. – 1963. – №1. – С.125–132.
13. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. – Т. XVI; Киевская губ., 1904.
14. Риндюк Н., Риндюк И. Мусульмане Києва (середина XIX в. – 1917 г.) // Ісламська цивілізація: історія та сучасність. – К.: Ансар Фаундейшн, 2013. – С.213–221.

15. Рындин А. Имам Шамиль в России // Исторический вестник. – 1895. – №11. – С.530–543.
16. Центральний державний історичний архів України. – Ф.127. – Оп.1051. – Спр.675.
17. Там само. – Ф.274. – Оп.1. – Спр.3151а. – Ч.2.

References

1. Andreev P. N. Illjustrirovannyj Putevoditel' po Jugo–Zapadnym Kazennym Zheleznyim Dorogam. – Kiev: Tipografija S. V. Kul'zhenko, 1898. – 596 s.
2. Bahtyns'kyj F. Po staromu Kyjevu: Tataryn // Globus. – 1931. – №2. – С.30–31.
3. Bubenok O. B. Musul'mans'ke naselennja na terenah suchasnoi' Ukraїni: osoblyvosti formuvannja etnichnogo skladu // Shidnyj svit. – 2006. – №1. – С.25–48.
4. Zakladka magometanskoj mecheti // Kievskaja mysl'. – 30 oktjabrja 1913. – №300. – С.2.
5. Zaharchenko M. Kiev: teper' i prezhde. – K.: Parovoe lito–tipograficheskoe zavedenie S. V. Kul'zhenko, 1888.
6. Ibrahimov G. Tatar studentlary herekete tarihyynnann kechkene ber hatire. – Kazan: «Tatarstan» matbagasy, 1922. – 42 b.
7. Kiev i ego predmest'ja. – K.: Izdatel'stvo Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira, 1875.
8. Kiev. Jenciklopedicheskij spravocnik. – K.: Glavnaja redakcija Ukrainskoj Sovetskoj Jenciklopedii, 1985. – 760 s.
9. Kyrjushko M. I. Volz'ki tatory v Ukraїni: poshuk nacional'noi' ta religijnoi' identychnosti // Visnyk Odes'kogo nacional'nogo universytetu. – Т.14. – Vyp.13. Sociologija i politychni nauky. – Odesa, 2009. – С.373–381.
10. Kupchik O. R., Damirov A. U. Studenty–azerbajdzhancy goroda Kievа v obshhestvenno–politicheskoy zhizni Ukrainy (1900–1917 gg.). – K.: Izdatel'skij dom Dmitrija Burago, 2013. – 160 s.
11. Merder A. K. prebyvaniju Shamilja i ego semejstva v Kieve. – Kievskaja starina. – 1900. – №10. – С.22–23.
12. Mostakaev K. Galimzhan Ibrahimov Kievta // Sovet edebiyaty. – 1963. – №1. – С.125–132.
13. Pervaja Vseobshhaja perepis' naselenija Rossijskoj imperii, 1897 g. – Т. XVI; Kievskaja gub., 1904.
14. Rindjuk N., Rindjuk I. Musul'mane Kievа (seredina XIX v. – 1917 g.) // Islams'ka cyvilizacija: istorija ta suchasnist'. – K.: Ansar Faundejshn, 2013. – С.213–221.
15. Ryndin A. Imam Shamil' v Rossii // Istoricheskij vestnik. – 1895. – №11. – С.530–543.
16. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukraїny. – F.127. – Op.1051. – Spr.675.
17. Tam samo. – F.274. – Op.1. – Spr.3151a. – Ch.2.

Brylov D. V., Ph.D. (Religious Studies), Associate Professor of the Department of Culturology, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), dbrylyov@gmail.com

Muslim community of Kyiv before Soviet times (second half of XIX century – beginning of XX c.)

The paper explores the emergence and development of Muslim community of Kyiv before Soviet times (second half of XIX century – beginning of XX c.). Research shows that as the result of labor migration of Volga–Ural Tatar Muslims to Ukraine because of economic factors in the second half of XIX century, the Muslim communities were formed in industrial centers, such as Kyiv. Significant increase in Muslim community was in the end of XIX century after disposition of Tatar–Bashkir regiments in Kyiv military district. It is shown that Muslims of Kyiv had their own praying place and were the part of Taurida Mohammedan spiritual government. Before the 1 World War, the number and social influence of Kyiv Muslims allowed them to get permission for building cathedral mosque but this plans were not realized because of the beginning of war and revolution.

Keywords: Islam in Ukraine, Muslims of Kyiv, Russian Empire, Taurida Mohammedan spiritual government.
